

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0011

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUARTUM. IV. HOOFDSTUK.

*Arbor Nigra: Caju Arang Utan.**Swarte Boom.*

HOc in capite describemus proprie silvestres spuriasque Ebeni species, quæ ab incolis cum vera indigitantur nomine, nigro nempe ligno, ob ejus colorem, aliasque cum vero Ebena qualitates communes. *Arbor itaque nigra in binas dividitur species; in parvifoliam nempe & latifoliam.*

Arbor nigra parvifolia Ebena proxime adcedit, ejus enim truncus quoque rectus & altus est, angulosus, ac plerumque virum crassus, sensim vero adeo excrescit, ut vix vir eum complecti possit, corticem gerit rugosum, nigrum, succosumque illo Ebena, ejus flagella sunt firma, rugosa, obscure nigricantia, paucisque foliis ornata: Quæ magnam cum illis Ebena habent convenientiam, sed non adeo crassa ac glabra sunt; quatuor quinqueve folia longa, binos lata, in medio juxta nervum itidem sulcata, ab utraque parte obtuse desinentia, Oviformia, ac fere alternatim sibi opposita, vix venis notata, firma, nigra, & squallide virentia, non splendentia.

In junioribus arboribus folia hæc novem immo duodecim pollices sunt longa, tres quatuorve digitos lata, paucis latisque venis distincta. Ramulorum extremum terminant breves & capitati apices, sensim in juniora sese explicantes folia, quod & in adultis Ebena arboribus conspicitur: Flores fructusque me hucusque latent: Lignum ejus est album, durum, solidum, venulisque nigris instar setorum equinorum distinctum, aliquando vero totum maculis variegatum, primo nullum cor nigrum gerit, sed in senectute arboris hoc concrevit ad semi pedis crassitiam, non tamen adeo nigrum, quam veri Ebena, ita ut hæc arbor magnam habeat adfinitatem cum præcedenti alba Ebena, excepto quod siccioris & nigrioris sit substantiæ.

Arbor nigra latifolia crassior gerit truncum præcedenti, cæterum ipsi similis est, ejus itidem flagella sunt firma, nigroque cortice obducta. Folia quoque majora sunt, septem nempe, octo, vel decem pollices longa, ultra tres lata, inferiore parte latissima, sensimque in obtusum desinunt apicem aliquando bifidum, horum oræ sunt parum sinuosa, foliaque paucis parvisque venis ab utraque protuberant parte, per medium itidem sulcata, brevibus ac crassis petiolis alternatim infidentia, sunt autem plurimum squallide virentia, maculata, & exesa: Fructus hinc inde solitarii observantur, sessiles in ramis, Ceraforum forma & magnitudine profundis calicibus contenti, latis ex petalis constantibus. Baccæ hæc plerumque viridis sunt coloris, tenuibus & albis pilis obfessi instar serici, demum vero nigrescunt, intusque octo continent oblonga humida officula, nigris pelliculis inclusa, in orbem posita. Si arbor cruris crassitiam habet, hos jam profert fructus; si cortex incidatur, intus flavescit; Lignum vero albicat, nec nigris venulis distinctum, parvum cor nigrum gerens, quod in junioribus vix observatur arboribus, hoc autem lignum non adeo solidum nec durabile est ac præcedens.

Nomen. Latine *Arbor nigra*, juxta Malayensem *Caju Itam* & *Caju Arang Utan*. Amboinice *Aymetten*, h. e. nigrum lignum, addito parvifolio vel latifolio juxta variam speciem.

Locus. Invenitur in Amboina, Boerone, & Cerama, sed nullibi copiose. Utramque potissimum speciem in Hitoe regione observavi.

Usus. Ambæ hæc arbores non magni æstimantur, nec etiam multi sunt usus. Prima seu parvifolia optima est, quæ ad postes trabesque ædium adhiberi solet; Silvestris hæc species potissimum in juniore cæditur ætate, antequam cor gerat nigrum, ad claustra palosque, sed ad ædes ædificandas non ita valet, quum non ita sit durabile ejus lignum ac præcedens, ad tecta quoque non multum utraque adhibentur, quum nimis sint gravia, excepto quod ex prima specie tigilla formentur, sed tectis non conducit.

Alteri *Aymetten* species, est Amboinice *Palecau* dicta, quæ folia gerit glabra & firma instar *Lingoi*, sed firmiora, longiora, & angustiora, quorum costa inferior acuta

IN dit Kapittel zullen wy beschryven de eigentlyke wilde of bastaart-soorten van Ebbenhout, die by den Inlander een gemeene naam hebben met het regte, namentlyk swart hout, wegens de koleur en andere eigenschappen met het Ebbenhout overeenkomende; de swarte Boom dan werd verdeelt in twee soorten; klein-bladige en groot-bladige.

1. De kleinbladige swart-Boom, komt den Ebbenhout-boom naast, want den stam is mede regt en hoog, wat boekig, in 't gemeen een man dik, dog metter tyd kan hem een man pas omvademen, met een ruige swarte schorsse, sappiger dan aan het Ebbenhout, de ryskens zyn mede styf, vuyl-swart, ruig, en met weinig bladeren bezet; de bladeren hebben groote gelykenisse met die van Ebbenhout, dog zyn zo dik en glad niet, vier en vyf duimen lang, 2 breed, in de midden ook met een vooren langs de zenuwe, agter en vooren stomp toelopende, eycs-gewys, bykans verwisselt tegens malkanderen overstaande, zonder merkelyke aderen, styf, swart, en lelyk-groen, zonder glans.

Aan de jonge boomen zynze wel 9 en 12 duimen lang, 3 en 4 vingers breed, met weinige en wyde ribben; het uytterste der ryskens eindigt in korte en knoppige spitzen, met der tyd in jonge bladeren veranderende, gelyk men zulks ook aan de volwassen Ebbenhout-boomen ziet. De bloemen en vruchten zyn nog onbekent. Het hout is wit, hard, digt, met swarte adertjes, als paards-hair, en zomtyds ook met geheele plekken bespikkelt, in 't eerst zonder swart bert, maar in den ouderdom gewint of krygt by dat tot de dikte van een ½ voet, dog zo swart niet, als het regte Ebbenhout, zo dat dezen boom groote gemeenschap heeft met het voorgaande witte Ebbenhout, behalven dat het droger van substantie is, en meer swart heeft.

2. De breedbladige swarte Boom, of breedbladig swart hout, heeft een dikker stam, dan de voorgaande, anders 't zelve gelyk zynde, de ryskens zyn ook styf en swart van schorsse. De bladeren zyn vry groter, te weten 7. 8 en 10 duymen lang, ruim drie breed, agter breedst, en allengskens in een stompe spitze eindigende, daarze zomtyds ook geklooft zyn, de randen schynen wat bogtig met weinige en kleene aderen te weerzyden uitpuylende, in de midden met een vooren, op korte dikke steeltjes, verwisselt tegens malkander staande, zy zyn meest vuyl-groen, gevlekt, en uitgevreten. De vruchten staan hier en daar enkelt, en zonder steelen aan de takken, in de grootte van kerffen, in diepe kelken, en met een breed boofst; de besien zyn gemeenlyk groen, met fyne witte haartjes, als zyde bekleed; en ten laatsten wordenze swart, hebbende van binnen 8. langwerpige vogtige korls, in swarte vlieskens beslooten, en in een kring staande. De boom in de dikte van een been, draagt al vruchten, als men in de schorsse kapt, zo isse geel van binnen; het hout is wit, zonder swarte adertjes, met een klein swart bert, 't welk men in de jonge boomen schier niet ziet. Dit hout is zo vast en durabel niet, als het voorgaande.

Naam. In 't Latyn *Arbor nigra*, na 't Maleysche *Caju Itam*, en *Caju Arang Utan*. Amboins *Aymetten*, dat is, swart hout, met byvoeging van smalbladig, of breedbladig, na zyn soorte.

Plaats. Men vind het op Amboina, Boero, en Ceram, dog nergers in quantiteyt. Ik heb beide de soorten meest op 't Land van Hitoe gevonden.

Gebruik. Beide deze boomen zyn van kleene agting, en werden weinig gebruikt: De eerste of smalbladige soort, is wel de beste, welke men tot stylen en balken van huizen pleegt te nemen: De tweede soorte werd meest jong gekapt eerze een swart bert gewint, tot pallisaden en staken, maar in den huisbouw is ze zo durabel niet als de voorgaande; tot boven gebouwen werdenze beide niet veel gebruikt, om datze te swaar zyn, behalven dat van 't eerste geslagt de regelings gemaakt werden, maar aan het dakwerk komt het niet veel te stade.

Daar is nog een andere soorte van *Aymetten*, in 't Amboinsch *Palecau* bygenoemt, met gladde styve bladeren, als *Lingoo*, dog styver, smalter, en langer, hebbende de

acute protuberat, ab utraque vero parte adeo glabra sunt, ut eorum costae laterales vix persentiri possint, funtque quinque vel sex digitos longa, binos lata, brevibus insidentia petiolis, quae alternatim ramulis crescunt, qui tenues sunt, flexiles, & lenti, plurimos emittentes furculos. Ejus truncus rectus est, sed non admodum crassus, crasso nigroque obductus cortice, qui albis maculis variegatus est. Lignum recens caesum albet, sed siccum cinereum est, tenuibus constans fibris, sique ad aedificationem adhibeatur, satis durabile est, immo licet solum tangat vel ei inponatur. Fructus ejus raro conspicitur, estque ignotus: in Leytimora crescit in parvis silvis, multumque differt a praecedenti *Caju Itam* parvifolia.

Vera *Aymetten* arbor truncum gerit binas ulnas crassum, tum vero ejus cor cariosum est & computruit, uti etiam plerumque hujus arboris medulla mollis est & acidula, hinc eligenda est mediocris aetatis arbor, quae ulnam nempe circiter crassa est, quae ad postes aedium, malosque navigiorum adhiberi potest: Ejus enim truncus quinquaginta vel sexaginta pedes altus est, rectus, & integer, hunc in finem eligenda quoque est arbor saxosis & acutis locata locis.

P. S. Fructus racemosi plures simul juncti dependent magnitudine officulorum Ceraforum, ex rotundo oblongi, aurantii coloris, subque tali pauca carne ossis reconditur nucleus fuscus, cujus substantia est instar veteris Pinangae fructus: Niger autem arboris cortex facile decorticari potest, inque fila duci.

ARBOR NIGRA, ejusque species in *Appendice* sequenti latius describuntur modo.

Arbor nigra silvestris proprie *Ebenus* est, sic dicta a nigro, seu ex nigro-viridi corticis colore, cujus tres observavi species, quarum prima est *Arbor nigra parvifolia*, secunda *Maculosa*, tertia *Latifolia*.

Arbor nigra parvifolia primo loco ponitur, quum ejus lignum sit optimum, atque harum specierum durabilissimum.

Ejus truncus est rectus & altus, parum sinuosus, plerumque virum crassus, sensim vero adeo crassescit, ut vir eum vix complecti possit, corticem gerit nigrum, rugosum, tenuiorem quam in *Ebeno*; interne luteum, qui character est harum trium specierum. Ejus ramuli sunt firmi, sordide nigricantes, rugosi, paucisque foliis ornati: Folia quam maxime conveniunt cum illis *Ebeni*, sed non adeo sunt crassa nec glabra, quatuor, quinque, & sex pollices longa, binos & tres lata, per medium quoque sulco notata juxta nervum, qui in inferiore parte acute protuberat, ab utraque parte obtuse desinentia, cruciatim opposita sine notabilibus venis, firma, nigra, & sordide viridia, nec splendentia: In junioribus arboribus novem, immo decem pollices longa sunt, tres quatuorve digitos lata, paucis latisque pertexta costis. Ramulorum extremum terminatur in breves & capitatos apices, qui sensim in tenera sefe explicant folia, uti id in adultis quoque conspicitur *Ebeni*.

Flores solitarii inter & post folia excrefcunt forma *Canangae* Flores referentes, ex sex flaccidis & deorsum pendentibus petalis constructi, coloris ex viridi flavescens, atque hi plano calici tripetalo insident. In horum centro capitulum erigitur planum, quod in fructum excrefcit. Fructus in rotundum excrefcunt globum, qui ex sexaginta & ultra componitur baccis, quarum una praeter alia protuberat, funtque figurae ovalis, minores ovis *Lacertarum*. Sub tenui putamine nucleus reconditur, in bina segmenta divisibilis, quorum quodvis ex plurimis tenuibus componitur squamis transversim sibi inpositis, odoris saporisque aquosi, vetustus vero hic nucleus solidus est substantiae fuscae, instar Pinangae exsuccae, ita ut haec arbor quoad fructuum propullulationem magnam cum *Cananga* habeat adfinitatem.

Ejus lignum est album, solidum, durum, venulis nigricantibus instar fetorum equinorum pertextum, aliquando latis maculis nigris variegatum, primum nigro destitutum corde, in senectute autem illud generatur ad semi pedis crassitiem, non adeo tamen nigrum quam in *Ebeno* vero, ita ut haec arbor quam maxime conveniat cum praecedenti alba *Ebeno*, excepto quod ejus substantia sit siccior, & nigrior.

Tom. III.

Nomen.

de middelrib beneden scherp uitstekende, voorts aan wederzyden zo glad zynde, dat men de ribbetjes qualijk voelen kan, 5 en 6 vingers lang, 2 breed met kortestelen, staande aan dunne ryskens verwisselt, de taxkens zyn ook dun en taay, met veele dunne ryskens: De stam is regt, en niet zeer dik, met een dikke swartagtige schorffe, met witte plekken: Het hout verscb gekapt, is wit, maar besterft wat graauw, fyndradig, en in gebouwen der huizen redelyk durabel, ja zelfs in de grond: de vrucht ziet men weinig, en is nog onbekent; Het waft in ligte boschen op *Leytimor*, en verschildt veel van 't voorgaande *Caju Itam* met kteene bladeren.

Het regte *Aymetten* krygt of gewind een stam van 2 vadem in de rondte, dog als dan is 't binnenste hert gantsch vermolsent en vergaan, gelyk doorgaans het hert van deze boomen week en scheurig is, daarom moet men 't middelbaare van jaaren nemen van een vadem in de rondte, tot balken en masten in kleene scheepen: Want den stam is 50 à 60 voeten hoog, regt, en gaaf hout; men moet hier toe verkiezen het geene op scherpe en steenige plaatzen waft.

P. S. De vruchten hangen aan bosjes veele by malkanderen in de grootte van een kersesteen, uit den ronde langwerpig orangie-verwig, en onder weinig vleesch van diergelyken koleur legt een steen-barde korf, bruin, en van substantie, als oude *Pienang*: de swarte schorffe des booms laat zig ligt afschillen, en tot touwen spinnen.

De SWARTE BOOM, en zyn zoorten werden in het Byvoegzel verders op de volgende wyze beschreven.

Arbor nigra of Swart-boom, wil eygentlyk een wilt *Ebbenhout* zyn, alzo genaamt na de swarte of swartgroene koleur van de schorffe, waar van ik drie zoorten aangeteekent heb. 1 *Arbor nigra parvifolia*. 2 *Maculosa*. 3 *Latifolia*.

1. *Arbor nigra parvifolia* of kleenbladige swart-boom, werd voor aan gestelt, om dat zyn hout het beste en durableste is in dit geslagt.

Den stam is regt en hoog, wat boekig, in 't gemeen een man dik, doch metter tyd kan hem een man pas omvaden, met een swarte ruige schorffe, slapper dan aan 't *Ebbenhout*, van binnen geel, het welk een kenteeken van deze drie zoorten is. De ryskens zyn mede styf, vuylswart, ruig, en met weinig bladeren bezet. De bladeren hebben groote gelykenisse met die van 't *Ebbenhout*, dog zo dik en glat niet, 4. 5. en 6 duymen lang, 2 en 3 breed, in de midden ook met een vooren langs de zenuwen, derwelke van onderen scherp uitsteekt, agter en voren stomp toelopende, kruis-gewys tegens malkander overstaande, zonder merkelyke aderen, styf, swart, en lelyk groen, zonder glans: Aan de jonge boomen zynze wel 9 en 10 duymen lang, 3 en 4 vingers breed, met weinige en wyde ribben. Het uitterste der ryskens eindigt in korte en knoppige spitzen, metter tyt in jonge bladeren veranderende, gelyk men ook aan de volwasse *Ebbenhout*-boomen ziet.

De bloemen komen enkelt voort agter en tusschen de bladeren, in gedaante van *Cananga* bloemen, gemaakt van 6 slappe en neerwaarts hangende blaafjes, van koleur groen-geel, en staan op een vlak voetje van 3 blaafjes gemaakt. In de midden is een vlak heuveltje, waar uit de vruchten worden. De vruchten maken een ronden bol, bestaande uit meer dan 60 besien, doch de eene steekt boven de andere wat uit, van figuur ovaal, wat kleender dan *Hagedisse* eyers. Onder een dunne schaal legt een korrel, die zig in twee laat deelen, en ieder deel is gemaakt van veele dunne schubben, dwers op malkander leggende, wateragtig van reuk en smaak, dog in de ouderdom word het een massiese korrel, bruin van substantie als oude *Pinang*, zo dat dezen boom in 't voortbrengen van vruchten met de *Cananga* gantsch over een komt.

Het hout is wit, digt, hart, met swarte adertjes als paarde-hair, zomtyds ook met gebeele plekken bespikkelt, in 't eerst zonder swart hert, maar in den ouderdom gewint by dat tot de dikte van een halve voet, dog zo swart niet als aan 't regte *Ebbenhout*, zo dat dezen boom groote gemeenschap heeft met het voorgaande witte *Ebbenhout*, bebalven dat het drooger van substantie is, en meer swart heeft.

B 2

Naam.

Nomen. Latine *Arbor nigra parvifolia*. Malaice *Caju Arang Utan*, & *Caju Itam*. Belgice *Swart-boom*. Amboinice *Aymetten Laun Maun*, h. e. *Caju Itam daun Kitsjil* seu *arbor nigra parvifolia*.

Locus. In Amboina, Boerone, & Celebe occurrit, sed nullibi magna in copia: Omnes quoque tres species in Hitoe regione inveni.

Ufus. *Parvifolia* omnium trium specierum optima habetur, ædificisque apta, adhibetur enim ad postes trabesque ædium. Tectis vero nimis grave est ejus lignum, sed tigillis melius conducit. In ejus senectute truncum gerit binas ulnas crassum in diametro, sed ejus cor internum penitus tum est cariosum ac corruptum, uti harum arborum cor plerumque in juventute est fissum ac molle, unde eligendum est lignum mediocriter crassum, unius nempe ulnæ in diametro, quod optimum est trabibus, minorumque navigiorum malis, ejus enim truncus altitudinem quinquaginta & sexaginta pedum attingit, rectus, & integer; hunc in finem quoque eligendum est tale lignum, quod in acutis & saxosis crevit locis; Niger trunci cortex facile separari, & in fila neci potest.

Secundo *Arbor nigra maculosa* truncum quoque gerit rectum & altum, externe nigricantem, maculis albis notatum, interne flavescantem, digitum fere crassum; Folia uti in præcedente locata sunt solitaria, nempe, superius glabra, & late viridia, nullas gerentia notabiles venulas uti prioris, sed minora, tres quatuor vel quinque pollices longa, binos digitos lata, in magnum apicem desinentia: Ejus rami & furculi nigrum quoque gerunt corticem: Flores me hæcenus latent. Fructus a præcedenti differunt, crasso enim lignosque petiolo minorem digitum longo fructus infidet solitarius magnitudine Nucis Juglandis, qui, si abrumptur, inferiore parte fovea notatus est, qua petiolo fuit junctus. Diu viridis est, sed tandem in nigrum & fumosum quasi degenerat colorem: Sub crasso sed fragili putamine caro reconditur alba & aquosa, in qua bini locantur ingentes nuclei, externe rotundi, illaque parte, qua conjuncti fuere, plani, durissimi, & crasso putamine obducti, in quo dura ac sicca continetur substantia instar Pinangæ vetustæ, sed magis alba, & putamini adhærens: Sulcum per longitudinem gerit granulofum, per quem maturus fructus dehiscit, palumbæque nucleos rostro suo eximunt.

Ejus lignum est quoque solidum, durum, grave, & album, sed siccum cinerei est coloris, paucis nigricantibus venulis instar seti equini pertextum. Ad ædes non durabile est, quum facile findatur, alii tamen id ad ædificandum eligunt, immo in ipso solo licet locetur viride; Foco tamen optime inservit, uti *Arbor facum*.

Nomen. Latine *Arbor nigra maculosa*. Belgice *geplekte Swart-boom*. Amboinice *Aymetten Paleku*. In Celebes parte Orientali *Colaka*.

Locus. In Leytimoræ parvis crescit silvis.

Ufus. Hæc arbor magno in usu est in Celebes plaga Orientali ad falis confectionem, quod sequenti peragitur modo: Hanc findunt arborem pro foco, aliudque ipsi admiscunt lignum, illius enim ardor est facilis & constans; inque parvas hæc simul extruunt pyramides, ascendunt illa, sensimque aquam salis marinam adspargunt tanta copia, ne flamma exstinguatur, quod propter fumum difficulter instituitur, hæc autem tam diu peraguntur, donec omnia in cineres sint combusta; Hunc dein colligunt, aquæ iterum salis admiscunt, perque cribrum vel pannum filtrant; tum multi hoc cinere & aqua repleti cacabi igni inponuntur, & tam diu coquantur, donec in sal conversus sit cinis; quod ex duris & cinereis constat glebis, formam fundi cacaborum habentibus, hoc autem sal in fumo conservandum est. Hoc delicatissimum est sal ad pultem Papeda usitatissimum, quum multo sit debilius sali communi, hujus etiam parvæ glebæ in ore retinentur, quæ sensim liquefunt, quum fauces sint rauræ, optime enim tenacia dissolvit sputa, pruritumque faucium inpedit.

Tertio *Arbor nigra latifolia* crassiore præcedentibus gerit truncum, cæterum ipsis similem: Ejus ramuli quoque sunt firmi & nigro obducti cortice; folia multo sunt majora, septem nempe, octo, & decem pollices longa, ultra tres lata, inferiore parte latissima, sensimque in obtusum apicem desinentia aliquan-

Naam. In 't Latyn *Arbor nigra parvifolia*. Maleys *Caju Arang Utan* en *Caju Itam*. Op 't Duitfch *Swart-boom*. Amboins *Aymetten Laun Maun*, dat is *Caju Itam Daun Kitsjil*, of *kleenbladige swart-boom*.

Plaats. Men vindt bet op Amboina, Boero, en Ceram, doch nergens in quantiteyt. Ik heb alle drie soorten op 't Landt van Hitoe gevonden.

Gebruik. De *kleenbladige* wert voor de beste onder de drie soorten gebouden; en tot den huisbouw bequaam geacht, want men gebruikt bet tot huize-stylen en balken. Aan bet dakwerk isse te swaar, maar tot regelingen bequaam. In den ouderdom gewint bet den stam van twee vademens in de rondte, dog als dan is bet binnenste bert gantsch vermolsent en vergaan, gelyk doorgaans bet bert van deze boomen week en sbeurig is, daarom moet men bet middelbare van jaren nemen, van een vadem in de rondte tot balken en masten in kleene scheepen, want den stam is 50 a 60 voeten hoog, regt, en gaaf hout. Men moet hier toe ook verkiezen bet geene op scherpe en steenige plaatzen wast. De swarte schorsse des stams laat zig ligt afschillen en tot touwen spinnen.

2. *Arbor nigra maculosa* of *geplekte swart-boom*; de stam is mede regt en hoog, van buiten swartachtig met witte plekken, binnen geelachtig en schier een vinger dik. De bladeren staan als aan 't voorgaande: te weten enkelt, boven glat en blyde-groen, mede zonder kennelyke ader-tjes gelyk de voorgaande, dog kleender, te weten 3. 4. en 5 duimen lank, twee vingers breed, met een merkelyke spits. Takken en ryskens hebben mede een swarte schorsse. Het bloeizel is nog onbekent. De vruchten verscbillen van 't voorgaande, want op een dikken boutachtigen steel van een pink lang komt een enkelde vrucht voort in de grootte van een Walnoot, en als men ze afbreekt agter met een kuytje, 't welk op den steel gestaan heeft. Zy blyft langen tyd groen, eindelyk wertze rookwerwig en swartagtig, onder een dikke dog brokkelige bolster leyt een wit en wateragtig vleesch, en daar in twee groote korrels, buiten ront, en aan de zyden, daar zy tegens malkander gezeten hebben, plat, zeer hart, en dik van schaal, en daar in vint men een harde drooge beest als oude Pinang, dog witter, en aan de schaal vast houdende. Zy heeft een korrelige naat in de lengte rontom, langs dewelke zy open splyt in de rypheid, en de wilde duiven eeten de korrels daar uyt.

Het hout is mede digt, massief, swaar, wit, en besterft graauwachtig, met weinige swarte adertjes als paarde-hair. In den huisbouw niet durabel, om dat bet ligt splyt, anderen egter bouden bet voor goet in den huisbouw, ja zelfs in den gront, en al is bet groen, zo kan men bet egter tot het branden gebruiken, gelyk den *Arbor Facum*.

Naam. In 't Latyn *Arbor nigra maculosa*, Op 't Duitfch *geplekte Swart-boom*. Amboins *Aymetten Paleku*. Op Celebes Oostkust *Colaka*.

Plaats. Het wast in ligte bosschen op Leytimor.

Gebruik. Dezen boom is in groot gebruik op de Oostkust van Celebes tot het zout maaken, welkers manier aldus toegaat: Zy splyten deze boomen tot brandhout, mengende wat ander hout daar onder, want dit hout geeft een ligten en vasten brant, stapelen bet dan op malkander tot kleene Pyramiden, steeken bet hout in brant, en begieten bet al gaande weg met zout water uit zee, even dat den brant niet uitgaat, 't welk een moeilik werk is wegens den rook, tot dat bet schier alles als asche ver-valt. Dezelve nemenze dan, mengenze weder met zout water, en zeegen bet door een doek in een praauw: dan zet men veele potten over 't vuur, giet dit water daar in, en kookt bet tot dat bet zout wert; bet welk bestaat in harde graauwagtige klompen, gesatzoeneert na den bodem des pots, 't welk men dan in den rook verwaren moet. Dit is bet smaakelykste zout tot het eeten van Papeda, om dat bet veel slapper is dan gemeen zout, ook kan men daar van kleene klontjes in de mont neemen, en zagties laten smelten, als men een schorre keel heeft, want bet lost de taaye fluimen, en verdryft bet jeuken in de keel.

3. *Arbor nigra latifolia* of *breedbladige swart-boom*, heeft een dikkere stam dan de voorgaande, anders dezelve gelyk. De ryskens zyn ook styf en swart van schorsse, de bladeren zyn vry grooter, te weten 7. 8. en 10 duimen lang, ruim 3 breed, agter breedst, en allengskens in een stompe spits eyndigende, daar zy zontyds ook geklooft zyn,

Fig. 1.

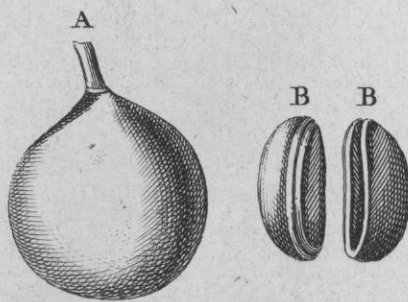

Fig. 2.

do etiam bifidum; ejus oræ parum videntur sinuosæ, paucis parvisque venis ab utraque protuberantes parte, per medium vero sulcata sunt folia, brevibusque infident petiolis crassis alternatim posita, plerumque fordide virent, rugosa sunt, maculata, & exesa.

Flores huc usque ignoti sunt: Fructus in uno altrove loco solitarius ramis infidet sessilis, Ceraforum magnitudine, profundo calice inclusus, in latum designans caput: Baccæ hæ plerumque virent, tenuibus albicantibus pilis instar ferici obductæ, quæ demum nigrescunt, & intus continent octo oblonga humidaque officula nigris pelliculis inclusa, in orbem posita: Si arbor pedis crassitiem habet, jam fructus producit, si cortex incidatur, intus flavescit. Ejus lignum internum est album, nec nigris venulis multum distinctum, parvum gerens nigrum cor, quod vix in junioribus observatur arboribus, nec adeo solidum ac durabile est ac præcedentis.

Nomen. Latine *Arbor nigra latifolia*. Malaice *Caju Itam daun* Besaer. Amboinice *Aymetten Lou Yla*.

Usus. Hæc species in juniore plerumque cæditur ætate, antequam cor nigrum gerat, ad claustra & postes adhibetur; ædibus autem non ita infervit, quum ejus lignum non ita durabile sit ac præcedentium, nec ad tecta multum etiam hæc ligna adhibentur, quum nimis gravia sint.

Tabulæ Quartæ Figura prima

Exhibet ramum arboris nigræ maculosæ, quæ *Aymetten Paleku* incolis vocatur:

Ubi Litt. A. ejus fructum.

B. B. Ejus officula seminalia demonstrant.

Figura Secunda

Ramum exhibet arboris, quæ *Arbor nigra angustifolia* RUMPHIO, *Caju Arang Utan* vero incolis dicitur.

Tabula Quinta

Ramum exhibet arboris, quæ *Arbor nigra Parvifolia* RUMPHIO, *Aymetten* vero daun Kitsjil incolis vocatur.

OBSERVATIO.

Hæ species sub nomine *Ebenorum Spuriarum* apud Valent. p. 223. commemorantur.

CAPUT QUINTUM.

Hebenaster. Lolin.

Lolin adfinis quoque est Ebena, præsertim Latifoliae seu Bancasensi respondens, cujus truncus itidem est rectus, altus, & vastissimus, non rotundus, sed angulosus instar Lansii seu Nessat. Ejus cortex est tenuis, durus, externe nigricans, per longitudinem fissus, rugosus admodum, interne siccus & rubens. Ejus folia sunt oblonga, illisque Saliffæ adcedunt, sed sunt minora, novem, decem, vel undecim pollices longa, tres & tres cum dimidio lata, inferius sensim angustata, brevi crassoque petiolo infidentia, paucis ac tenuibus venis pertexta, quæ oblique admodum decurrunt, superiore vero parte hæc folia intense virent & glabra sunt, inferiore albicantia, prope nervum medium tenuissimis & albicantibus pilis hirta instar ferici, qui ad ramulorum extremum itidem observantur, alternatim autem locata sunt folia.

Flos constat ex calice quadripetalo raro pentapetalo, qui intus repletus est plurimis tenuissimis ac brevibus filamentis seu staminulis, in quorum medio capitulum conspicitur rotundum instar pomi, quod in fructum excrevit, qui primo obductus est lanugine albicante instar ferici, & apice ornatus est. Fructus hic maturus est pomum ingens, maximum Limonem

en de randen schynen wat bogtig, met weinige en kleene aderen ter wederzyde uitbuylende, in de midden met een vooren, op korte dikke steeltjes verwisselt tegens malkander staande; zy zyn meest vuyl-groen, ruig, gevlekt, en uitgevreeten.

Het bloeizel is nog onbekent. De vruchten staan hier en daar enkelt, en zonder steelen aan de takken, in de grootte van kerffen, in diepe kelken en met een breed hoof. De bessen zyn gemeenlyk groen, met fyne witte haartjes als zyde bekleet, en ten laatsten wordenze swart, en hebben van binnen agt lankwerpige vogtige korrels in swarte vlieskens beslooten, en in een kring staande. De boom in de dikte van een been draagt al vruchten, als men in de schorffe kapt, zo isse geel van binnen. Het hout is wit van binnen, zonder merkelyke swarte adertjes, met een kleen swart bert, 't welk men in de jonge boomen schier niet en ziet, en is zo vast en durabel niet dan het voorgaande.

Naam. In 't Latyn *Arbor nigra latifolia*. Maleyts *Caju Itam daun* Besaer. Ambons *Aymetten Lou Yla*.

Gebruik. Deze zoorte werd meest jong gekapt, eerze een swart bert gewint, tot pallissaden en staken. Maar in den huisbouw isse zo durabel niet als de voorgaande, tot boven-gebouwen werdenze beide weinig gebruikt, om datze te swaar zyn.

De eerste Figuur van de vierde Plaat.

Vertoont een Tak van de gespekkelde Swart-boom, die *Aymette Paleku* by de Inlanders genaamt wert.

Alwaar Litt. A. deszelfs vrucht.

B. B. De Zaat-korrels daar van aanwyzen.

De tweede Figuur

Vertoont een Tak van een Boom, die van RUMPHIUS de naauwbladige Swarte-boom, en *Caju Arang Utan* by de Inlanders genaamt wert.

De vyfde Plaat

Vertoont een Tak van een Boom, die de kleinbladige Swarte-boom van RUMPHIUS, en *Aymetten daun Kitsjil* van de Inlanders genaamt is.

AANMERKING.

Deeze zoorten werden by Valentyn onder de naam van *Bastaart Ebben-boomen* op pag. 223. voorgesteld.

V. HOOFSTUK.

Bastaart Ebbenhout.

Lolin is mede uit de maagschap van Ebbenhout, inzonderheid met de breedbladige of Bancade overeenkomende, zynde den stam insgelyks regt, hoog, en magtig dik, niet rond, maar boekig, gelyk den Lanceboom of Nessat: De schorffe is dun, hard, van buyten swartagtig, in de lengte gespleten, en zeer ruig, van binnen droog en roodagtig: de bladeren zyn langwerpig, en gelyken die van Saliffa, dog zyn kleender, 9. 10. en 11 duimen lang, 3 en 3½ breed, na agteren allengskens toefmallende, op een korten dikken steel, met weinige en dunne adertjes, zeer schuins loopende, doortogen, boven hoog-groen, glad, en beneden witagtig, en by de middel-ribbe zeer fyne en witte haartjes hebbende, als zyde, dewelke men ook ziet aan 't uitterste der ryskens, en zy staan verwisselt tegens malkander over.

De bloem bestaat uit een vierbladig of zelden vyfbladig keltje, binnen wytegevult met veele fyne korte draatjes, en in de midden met een rond knopje of appeltje, waar uit de vrucht werdt, in 't eerste bekleet met een witte wolagtigheid, als zyde, en een spitze boven op. De vrucht is een groote appel, de grootste Limo Niger overtreffende, uit den ronden wat gedrukt als een kleen kaasken, met een